ردیف موسیقی دستگاهی ایران

چاپ دوم

نوشته: برونو نتل

ترجمه: علی شادکام

بتهوون
مرکز موسیقی بتهوون شیراز

انتشارات سوره مهر (وابسته به حوزه هنری)

دفتر موسیقی سوره مهر

ردیف موسیقی دستگاهی ایران

نوشته: برونو نتل / ترجمه: علی شادکام

چاپ و صحافی: واژه‌پرداز اندیشه-چاپ اندیشه
چاپ دوم: ۱۳۹۴
شمارگان: ۲۵۰۰ نسخه
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۱۷۵-۷۸۴-۶

سرشناسه: نتل، برونو، ۱۹۳۰- م.
Nettl, Bruno
عنوان و نام پدیدآور: ردیف موسیقی دستگاهی ایران/برونو نتل؛ ترجمه علی شادکام.
مشخصات نشر: تهران: شرکت انتشارات سوره مهر، ۱۳۹۳.
مشخصات ظاهری: ۳۲۸ص.
شابک: : ۹۷۸-۶۰۰-۱۷۵-۷۸۴-۶
وضعیت فهرست نویسی: فیپا
یادداشت: عنوان اصلی: The radif of persian music: studies of structure and cultural context, 1987
یادداشت: چاپ قبلی: شرکت انتشارات سوره مهر، ۱۳۸۶ (۱۷۵ص.).
موضوع: موسیقی -- ایران -- تاریخ و نقد
شناسه افزوده: شادکام، علی، ۱۳۵۸ - ، مترجم
شناسه افزوده: شرکت انتشارات سوره مهر
رده بندی کنگره: ۱۳۹۳ ۲ن۴ ML۳۴۴/
رده بندی دیویی: ۷۸۹/۰۹
شماره کتابشناسی ملی: ۳۶۱۳۴۱۶

نشانی: تهران، خیابان حافظ، خیابان رشت، پلاک ۲۳
صندوق پستی: ۱۱۴۴-۱۵۸۱۵
تلفن: ۶۱۹۴۲ سامانه پیامک: ۳۰۰۰۵۳۱۹
تلفن مرکز پخش: (پنج خط) ۶۶۴۶۰۹۹۳ فکس: ۶۶۴۶۹۹۵۱
www.sooremehr.ir

نقل و چاپ نوشته‌ها منوط به اجازهٔ رسمی از ناشر است.

بتهوون
مرکز موسیقی بتهوون شیراز

مقدمهٔ نویسنده ۹
سپاسگزاری ۱۵
مقدمهٔ نویسنده بر ترجمهٔ فارسی ۱۹
مقدمهٔ مترجم ۲۱

ردیف ها و ردیف ■ بخش نخست
منابع، پژوهش ها، اسامی ■ فصل اول ۲۷
سرآغاز ۲۹
نقطه آغاز شکل گیری ردیف ۳۲
آثاری که با موضوع ردیف منتشر شده اند ۳۹
ردیف ها و ردیف ۴۶
نام گذاری ها در ردیف ۵۰

ساختار دستگاه در ردیف ■ فصل دوم ۵۵
جنبه‌هایی از ساختار ردیف ۵۷
ماهیت دستگاه ها و گوشه ها ۵۷
انواع گوشه ها و حالت آنها ۶۱
گوشه های مدگردان ۶۹
گوشه های مشترک ۷۰
ریتم ۷۲
روابط میان بخش های مختلف ردیف ۷۵
چکیده ۸۲

بتهوون
مرکز موسیقی بتهوون شیراز

سه دستگاه ■ بخش دوم

چهارگاه، از ردیف تا بداهه نوازی ■ فصل سوم ۸۹

چهارگاه، از ردیف تا بداهه نوازی ۹۱
ردیف دستگاه چهارگاه ۹۲
اجراهای چهارگاه ۹۸
درآمد چهارگاه در آواز ۱۰۶
نگاهی به گوشه حصار ۱۱۰
نگاهی گذرا به دستگاه سه گاه ۱۱۵
باز هم چهارگاه : دو نوازنده ۱۱۶
نتیجه بحث ۱۱۹

دستگاه ماهور درچهار ردیف جدید ■ فصل چهارم ۱۳۵

دستگاه ماهور درچهار ردیف جدید ۱۳۷
طرح ریزی گوشه ها ۱۳۸
ساختار درآمد ۱۴۰
بیست گوشه مشترک ۱۴۲
از منظر ریتم ۱۴۳
دستگاه ماهور و نسبت آن با سایردستگاه ها ۱۴۸
آواز ماهور ۱۴۹

روابط درونی میان اجزاء دستگاه شور ■ فصل پنجم ۱۵۹

روابط درونی میان اجزاء دستگاه شور ۱۶۱
هجده منبع از ردیف های دستگاه شور ۱۶۲
دنیای گوشه های شور ۱۶۵
گوشه های تشکیل دهندهٔ ردیف های هجده گانه ۱۶۹
ردیف های چند نسخه ای ۱۷۰
گوشه های مشترک ۱۷۳
مقایسه ردیف های جدید با ردیف های قدیمی تر ۱۷۵
گوشه های محوری ۱۷۸
ترتیب توالی و سازمان یافتگی ۱۸۰
دستگاه شور و سایر دستگاه ها ۱۸۶
آناتومی درآمد ۱۸۷
اجراهای بداهه شور ۱۸۹

مقایسه چهارگاه، ماهور و شور نکته ها و نتایج ■ فصل ششم ۲۱۷

مقایسه چهارگاه، ماهور و شور نکته ها و نتایج ۲۱۹

بتهوون
مرکز موسیقی بتهوون شیراز

ردیف در فرهنگ ایرانی ■ بخش سوم

ردیف، نگرش ها، داوری ها و جایگاه آن در تهران – ۱۳۴۸ ■ فصل هفتم ۲۱۹

مقدمه ۲۳۱
جایگاه موسیقی در نظر مردم ۲۳۴
گوهر موسیقی ایران ۲۳۶
قضاوت در مورد موسیقی دانان ۲۴۰
واکنش ها به تغییرات ۲۴۱

ردیف در قطعات آهنگسازی شده و اشکال غیرکلاسیک موسیقی ایران ■ فصل هشتم ۲۴۷

ردیف در قطعات آهنگسازی شده و اشکال غیرکلاسیک موسیقی ایران ۲۴۹
آهنگسازی به شیوهٔ کلاسیک ۲۵۰
موسیقی عوام پسند ۲۵۴
موسیقی محلی ۲۵۸

زمینه های فرهنگی ■ فصل نهم ۲۶۳

زمینه های فرهنگی ۲۶۵
موسیقی مدرن و غربی شده در تهران ۲۶۵
ماجرای این دو شهر ۲۷۱
زندگی هنری یک استاد موسیقی ۲۷۶
مهاجرت؛ ردیف در اسرائیل ۲۸۱
در تبعید/ دربارهٔ موسیقی ایرانی در امریکا ۲۸۶

موسیقی ایرانی، نمادها و ارزش ها ■ فصل دهم ۲۹۱

موسیقی ایرانی، نمادها و ارزش ها ۲۹۳
ارزشهای اجتماعی ۲۹۴
سلسله مراتب ۲۹۷
فرد گرایی و برتری های فردی ۳۰۱
جایگاه و موقعیت کانون اقتدار ۳۰۶
نمادی از هسته مرکزی فرهنگ ۳۰۹

نمایه و منابع ۳۱۱

بتهوون
مرکز موسیقی بتهوون شیراز

سرآغاز

«ردیف، حقیقتاً خارق العاده و ظریف است؛ نمونه منحصربه‌فردی است که ما در ایران آن را به وجود آورده‌ایم.» این باور معلم من، دکتر نورعلی برومند، بود. در خلال سال‌های ۱۳۴۵ تا ۱۳۵۳، که نزد او تحصیل می‌کردم، بارها و بارها این نکته را به من گفت. وی ردیف را مظهر اصلی و قلب موسیقی ایران می‌دانست؛ همان‌طور که قالی‌های ظریف و نگارگری‌های منحصربه‌فرد این قوم نماد بارز هنر ایرانی هستند.

برومند، خود، با دیگر انواع موسیقی چندان آشنا نبود، امروز، اما، این طور به نظر می‌رسد که عقیده وی درباره منحصربه‌فرد بودن ردیف در میان سایر انواع موسیقی در جهان کاملاً درست بوده است. موسیقی کلاسیک ایران به طور کلی تا حدی به موسیقی کلاسیک فرهنگ‌های ترک و عرب و اندکی هم به هنر موسیقی هند نزدیک است، و از طرفی هم در مقایسه با ساختارهای مدال موسیقیایی اروپای قرون وسطی و نیز جنوب شرق آسیا و اندونزی متفاوت با آن‌هاست. هسته مرکزی ردیف پدیده‌ای منحصربه‌فرد است. ردیف هم رپراتور اصلی موسیقی در ایران است و هم جنبه‌های تئوریک موسیقی ایران را در خود دارد[1]. در عمل هم اجراهای متنوعی وجود دارند که بر اساس ساختار موسیقیایی ردیف شکل گرفته‌اند. پر واضح است که ردیف یکی از جامع‌ترین و فراگیرترین انواع موسیقی [ایران] در دوره معاصر است که با اشکال و فرم‌های مشابه در خاورمیانه دیده می‌شود و قرن‌های متمادی از آن برای تولید موسیقی استفاده شده است. در عین حال ردیف از یک ساختار منسجم برخوردار است که در گذشته نه چندان دور توسط جمع کوچکی [از موسیقی‌دانان] پرداخته شد؛ به طوری که حالت آن به

1. Zonis, Ella 1973: 43

بتهوون
مرکز موسیقی بتهوون شیراز

کلی با موسیقی مقامی ترک و عرب متفاوت است. می توان از ردیف به عنوان یک مفهوم ثابت و مشخص سخن گفت، اما باید توجه داشت که به تعداد استادان موسیقی، ردیف وجود دارد که هر استاد [هم] ممکن است چندین اجرای مختلف از ردیف خود داشته باشد.

طی سه چهار دهه اخیر ردیف موضوع اصلی بسیاری از پژوهش ها در موسیقی ایران بوده است. شاید [تا کنون] تأکید فراوانی روی ردیف و نوع موسیقی ای که در ساخت آن از ردیف استفاده می شود، صورت گرفته باشد؛ همچنین ممکن است تحقیقات گسترده ای هم روی سایر انواع موسیقی ایرانی انجام شده باشد. اما، در فرهنگ موسیقایی ایران، ردیف هنوز ناشناخته است. نکته مهم دیگر این است که همان طور که ردیف در ارتباط جدّی با موسیقی کلاسیک ایران است، با موسیقی های عوام پسند، قومی و موسیقی نواحی ایران هم در ارتباط است.

کتاب های بسیاری با موضوع ردیف در دسترس هستند. اما هنوز توافق نظری روی این موضوع که ردیف به عنوان یک رپراتور و یا یک مفهوم تلقی شود، صورت نگرفته است. در این گونه مطالعات اختلاف نظرهایی از چند جهت وجود دارد. اما بهتر است ابتدا بحثی پایه ای را درباره ردیف پی ریزی کنیم. الا زونیس در مهم ترین کتابی که درباره ردیف، به زبان انگلیسی، نوشته است می گوید: «هنر موسیقی ایران بر پایه مجموعه ای عظیم از ملودی ها قرار دارد که این مجموعه عظیم ردیف نامیده می شود.»[1] از این تعریف این طور استنباط می شود که ردیف شالوده موسیقی ایران است و انواع دیگر موسیقی هستند که از آن به وجود می آیند. مطالعاتی که توسط دورینگ[2] و فرهت[3] درباره ساختار موسیقی کلاسیک ایران انجام شده نیز چنین جایگاهی را برای ردیف نشان می دهد. موسیقی دانان ایرانی هم در گفت وگوهایشان با من می گفتند که مطالعه موسیقی ایرانی همان مطالعه ردیف است. آن ها گاه اجرایی از موسیقی کلاسیک ایران را به عنوان «ردیف نوازی» تلقی می کردند. ولی در عین حال موسیقی دانان را، از جهت اجرا، به دو گروه تقسیم می نمودند: آن هایی که ردیف نواز هستند و آن هایی که بر اساس ردیف موسیقی اجرا می کنند. حتی با بیان این جمله که «فلان موسیقی دان در واقع اجرا نمی کند بلکه تنها ردیف را تکرار می کند» به انتقاد از ردیف نوازها می پرداختند.

زونیس[4]، تسوگه[5] دورینگ[6] سه محققی هستند که تحقیقات بنیادینی درباره موسیقی

---

1. Zonis 1973: 62
2. During, Jean, 1991
3. Farhat, Hormoz, 1990
4. Zonis 1973
5. Tsuge 1974
6. 1984 a, 1991

بتهوون
مرکز موسیقی بتهوون شیراز

ایران انجام داده‌اند و هر کدام فصل جداگانه‌ای از کتاب‌های خود را به ردیف اختصاص داده‌اند. این محققان از واژه ردیف به عنوان یک اصطلاح علمی[1] در عنوان فصل‌های مربوطه استفاده کرده‌اند جالب اینجاست که محققانی که بیشتر روی موسیقی ایران تحقیق کرده‌اند در آثارشان بسیار به مفهوم واژه ردیف پرداخته‌اند. این شاید بدان خاطر باشد که مفهوم ردیف یا کلیشه‌ای که محققان غربی از موسیقی خاورمیانه در ذهن خود دارند، منطبق نمی‌شود. مسعودیه[2] تئوری نسبتاً جامع و روشنی درباره موسیقی ایران ارائه داده، اما در تئوری خود از واژه ردیف به عنوان یک اصطلاح علمی استفاده نکرده است. برکشلی[3] هم در هیچ کدام از آثارش استفاده چندانی از این اصطلاح ننموده است. کاتچی نیز کتابی دارد که حاوی نکات مهمی درباره موسیقی ایران و تاریخ آن است. اما در این کتاب هم از این اصطلاح استفاده چندانی صورت نگرفته است. البته به نظر می‌رسد کاتچی ۴ در مقایسه با زونیس، برکشلی و مسعودیه علاقه چندانی به موضوع وحدت حاکم بر اجزا و رابطه میان آن‌ها در ردیف نداشته است، حال آنکه برومند این موضوع را بسیار درخور توجه می‌دانست. کارون و صفوت[5] در کتاب دیگری که در همان دهه نوشته‌اند، ردیف را به معنی چیزی می‌دانند که پی در پی و مرحله به مرحله پیش می‌رود. آن‌ها به مخاطبان کتابشان این نکته را یادآوری می‌نمایند که موسیقی ایرانی از قطعاتی تشکیل شده که به مثابه مصالح تشکیل‌دهنده آن هستند. این قطعات از ترتیب خاصی برخوردارند و از همین رو به مجموعه آن‌ها ردیف (یعنی چیزی که مرتب شده) می‌گویند. در این بند تنها نمونه‌هایی از کاربرد واژه ردیف را در آثار محققان غربی حاضر ارائه کردیم. این واژه برخی مواقع برای توصیف سیستم موسیقی کلاسیک ایران هم به کار رفته است. به نظر می‌رسد که اکنون واژه ردیف، در ایران، به عنوان یک اصطلاح میان موسیقی‌دانان رواج بیشتری دارد تا نظریه‌پردازان موسیقی و استفاده از آن در قرن بیستم فراگیرتر هم شده است.

من نیز در اینجا سعی دارم تا همانند برومند، استاد موسیقی ایرانی، و زونیس، پژوهشگر امریکایی، این را ثابت کنم که شناخت ردیف کلید درک ساختار موسیقی کلاسیک ایران در قرن بیستم است. اما چگونه می‌توانیم از تعریفی که زونیس ارائه داده و ما نیز بدان اشاره کردیم فراتر رویم؟ پژوهش‌هایی که در اینجا از آن‌ها یاد شد شاید تفاوت عمده و اساسی با

1. term
2. Massoudieh 1968
3. Barkechli 1960: 1963
4. Khatschi 1962
5. Caron and Safval 1966: 17

بتهوون
مرکز موسیقی بتهوون شیراز

The Radif of Persian Music

سوره مهر (وابسته به حوزه هنری)
ناشر برگزیده سال‌های ۸۷، ۸۸، ۸۹، ۹۰

دفتر موسیقی سوره مهر

ناشر برتر اندیشه و هنر انقلاب اسلامی

تهران، خیابان حافظ، خیابان پنت، پلاک ۲۳
صندوق پستی: ۱۵۸۱۵/۱۱۴۴ تلفن: ۶۱۹۴۲
سامانه پیامک: ۳۰۰۰۵۳۱۹
مرکز پخش، شرکت انتشارات سوره مهر
تلفن (پنج خط) ۶۶۴۶۰۹۹۲ فکس: ۶۶۴۶۹۹۵۱

By Bruno Nettl

Translated by A. Shadkam

ISBN: 978-600-175-784-5

(قیمت فقط با هولوگرام صحیح است.)

بتهوون

مرکز موسیقی بتهوون شیراز